

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О.С. Червона (Дніпропетровськ)

Цю статтю присвячено дослідженню категорії виду та особливостям її вираження в італійській мові. Були розглянуті теоретичні засади щодо вивчення категорії виду у романських мовах, а саме в італійській, та детермінативи, за допомогою яких, може модифікуватися лексичний характер італійського дієслова.

Ключові слова: детермінатив, дієслівний перифраз, італійське дієслово, категорія виду, опозиція форм.

Червона О.С. Особенности выражения категории вида в итальянском языке. Эта статья посвящена изучению категории вида и особенностям её выражения в итальянском языке. Были рассмотрены теоретические основы изучения категории вида в романских языках, а именно в итальянском, и детерминативы, с помощью которых может видоизменяться лексический характер итальянского глагола.

Ключевые слова: детерминатив, глагольный перифраз, итальянский глагол, категория вида, оппозиция форм.

Chervona O. Characteristics of the category of aspect in Italian. This article focuses on the category of aspect and its characteristics in Italian. The theoretical principles have been investigated in relation to the studies of the category of aspect in Roman languages namely Italian and determinatives with the help of which may be modified the lexical character of Italian verb.

Key words: determinative, verbal periphrasis, Italian verb, category of aspect, opposition of forms.

Поняття аспектуальності завжди привертало увагу дослідників своєю складною природою. Саме багатогранність сфери аспектуальності спонукала дослідників розглядати її як сукупність функціонально-семантичних полів. Незважаючи на те, що існує ціла низка праць присвячених дієслівній аспектуальності, тема її вираження в сучасній італійській мові залишається вельми актуальною.

Центральними поняттями аспектуальності визнано категорію виду, тому об'єктом дослідження обрано категорію виду в італійській мові. Окремі групи мов у процесі історичного розвитку розвинули різні способи вираження аспектуальних значень. Предметом розгляду стали способи вираження функціональних значень категорії виду.

Метою статті є висвітлення останніх концепцій категорії виду у сучасній італійській мові. Мета визначила вирішення наступних завдань: 1) відокремити категорію виду та категорію способу дієслівної дії, і категорію часу; 2) розглянути засоби вираження категорії виду в італійській мові.

Якщо в мовах синтетичного типу специфічною особливістю є наявність синтетико-морфологічних категорій (відмінок, число, дієслівний вид), то в аналітичних мовах вони представлені слабо або зовсім відсутні. Відмежування таких морфологічних категорій як специфічних для даних мов або як універсально-типологічних представляє деякі труднощі, особливо в аналітичних мовах, де багато з категорій не мають прямого вираження у формах мови. Однак, категорії такої “прихованої” граматики важливі у типологічному плані [7, с 16]. Виявленню “прихованих” категорій, тобто категоріальних ознак, що не мають самостійного вираження у мові, сприяє семантико-граматичний аналіз структур, виразників “прихованих” категорій, завдяки якому, зрозуміло чому різні за змістом структури можуть “уживатися” в рамках формальної єдиної структури.

Слов'янські мови, в яких переважає синтетичний спосіб творення, послуговуються словотворчими засобами для вираження цих значень,

що сприяло набуттю регулярності видової опозиції, а отже і становленню її у граматичну категорію [12, с. 133–135].

У сучасній романістиці довгий час панувала думка про відсутність у мові опозиції, яка б базувалася на відношеннях завершеності/незавершеності дії. Такий погляд мав місце в першу чергу тому, що в італійській мові, як і в інших мовах романської групи, відсутня формально закріплена видова опозиція. Однак, ряд досліджень, проведених В. Ло Кашо, П.М. Бертінетто, Л. Серіанні довели властивість темпоральної системи дієслова передавати видові значення [13].

Великий вплив на весь устрій романського дієслова справляє така категорія як граничність/неграничність. Усі дієслова італійської мови поділяються на два класи залежно від їх лексичного значення, що проявляється в їх відношенні до грані. Лексичний або видовий характер дієслова визначає семантику дієприкметника, а отже і конструкції стану [12, с. 134].

Лексичний характер дієслова може модифікуватися за допомогою своїх детермінативів: суб'єкта, об'єкта, більш широкого оточення. Так, дієслово *cadere* (падати) у реченні *Il bambino cade* (Дитина падає) – граничне, тоді як у реченні *Le foglie cadono* (Листя падає) – неграничне, ітеративне; множинний об'єкт *fare i passi* (робити кроки) також представляє дію як ітеративну.

Не маючи спеціальних форм вираження лексичного видового характеру дієслів, категорія граничності/неграничності не входить до числа граматичних категорій. Це лише поодинокі характеристики дієслів, що базуються на лексичних значеннях. Слід зазначити, що видовий відтінок часової форми та видове значення дієслова у часовій формі взаємодіють. Ця взаємодія породжує нові видові відтінки, що часто визначає вживання часових форм [9, с. 216].

Не всі дослідження граматичного устрою романських мов категорію виду долучають до числа граматичних категорій, яка розглядається як єдність категорійного граматичного значення й усталених засобів його вираження [6, с. 57–66].

Іншими словами, категорію виду розглядають неоднозначно. За В.Г. Гаком, у сучасній романістиці визначають кілька підходів до оцінки місця категорії виду в системі романського дієслова:

1) видові значення розглядаються як додаткові значення часових форм, сама ж категорія виду як граматична категорія заперечується;

2) як граматична категорія виду розглядаються: а) протиставлення простих і складних часових форм; б) протиставлення точкових і лінійних часових форм; в) поєднання опозицій, наведених вище [4, с. 158].

Як відомо, у мові, дійсно, “поряд з необхідністю відобразити часові межі дії існує потреба передачі просторово-видової характеристики дії та стану” [14] категорія виду справедливо відноситься до числа понятійних категорій “даних у свідомості та є результатом досвіду” [11], тобто універсальних категорій, так чи інакше представлених у мові.

Досліджувати вид у романських мовах окремо від часу, або час окремо від виду можливо тільки умовно. За А. Ключом “хто говорить про час, говорить і про вид” [18]. Г. Гійом вважає, що вид (аспект) – це форма, яка в системі дієслова виявляє опозицію, пануючу над усіма іншими дієслівними опозиціями [16, с. 109]. Ймовірно, дійсно, немає або майже немає дії поза видовою характеристикою.

В італійській мові категорію виду (*aspetto del verbo*) не можна розглядати відсторонено від інших понять сфери дієслівного часу, класифіковані вперше Ю.С. Масловим: темпоральністю, таксисом та часовою локалізованістю. Особливо тісний зв'язок існує між аспектуальністю (внутрішнім часом) та темпоральністю (зовнішнім часом), однак, якщо перша виражає процес перебігу, розгортання дії, остання як семантична категорія виражає відношення дії до моменту мовлення, оскільки система часів італійської мови одночасно втілює обидва поняття [13].

Уперше поняття “вид дієслова” застосував Аристотель у поділі дієслів на граничні й неграничні. Серед класичних зразків категорії виду однією з найбільш показових є двочленна кореляція dokonаного/недоконаного виду слов'янських мов.

О.В. Бондарко як визначальну ознаку, домінанту семантичного змісту недоконаного виду, називає процесуальність, а доконаного – цілісність [3, с. 17].

Лексико-граматична категорія способу дії майже не має засобів формального вираження в романських мовах. Разом з О.О. Шахматовим, В.В. Виноградовим та іншими російськими граматистами прийнято вважати “способами дієслівної дії” ті групи дієслів, які мають формально виражену модифікацію значення дії, названого простим дієсловом: з одного боку, семантичні типи простих дієслів, а з іншого – їх модифікації за допомогою певних формальних засобів (префіксів, суфіксів, і т.п.), які уточнюють кількісно-часові та спеціально-результативні характеристики похідних дієслів, утворюючи групи семантико-структурних “способів дієслівної дії” [1, с. 263–267].

В окремих романських мовах використовуються небагато афіксальних елементів типу загально романських префіксів *re-* для вираження повторної дії. В італійській мові це префікс *re-/ri-*: *rifare* (перепробляти), *ridire* (неодноразово говорити), *reintrodurre* (знову починати) та деякі суфікси типу *-acchiare*: *scribacchiare* (пописувати).

Варто відзначити, що в італійській мові видовий відтінок властивий часовим формам і системі часів дієслова, а не самому дієслову. В італійській мові дуже поширеними засобами вираження таких способів дії, як часові, результативні, є аналітичні дієслівні конструкції: звороти, перифрази з фазовими дієсловами. У мовознавстві аналітичними конструкціями прийнято називати сполучення службового та знаменного слів, в яких службове слово, самостійно або разом з афіксом знаменного виражає граматичне значення знаменного слова й тим самим усієї конструкції в цілому. Наприклад, починальні конструкції з дієсловами *cominciare*, *iniziare*, *mettersi*, *principiare* + прийменник *a* + інфінітив, які вказують на початок дії містять видові відтінки:

Prendo il caffè e dopo mi metto a studiare.

Фінітні конструкції з дієсловами *finire* + прийменник *con* + інфінітив, *smettere* + прийменник *di* + інфінітив, які вказують на завершення дії:

Se continui così finirai con l'ammalarti.

Perché non smettete di dire male dei colleghi?

Зрештою, у романістській лінгвістиці широко прийнято розглядати як *mode d'action*, буквально “спосіб дії”, або *aspect verbal* [18, с. 107] явище семантичної опозиції граничних і неграничних дієслів. Ю.С. Маслов стверджує, що найбільш істотне розбиття дієслів за способом дії – розбиття їх на граничні та неграничні [8, с. 73]. *Aspect verbal* залежить від часової форми дієслова. Видовий характер часової форми та *le mode d'action* дієслова у цій формі взаємодіють. Цей взаємний вплив породжує нові видові значення, які іноді визначають вживання часових форм [9, с. 217]. Способи видової характеристики дії, процесу у романських мовах – це *aspects temporels* [18, с. 107].

Так, італійська лінгвістична традиція розрізняє між “*aspetto*” (аспект) і “*azione*” (дія). Перший термін вважається переважно морфологічною категорією, пов’язаною з дієвідмінюванням дієслова, а другий термін розглядається як семантична категорія, оскільки стосується властивого значення дієслова. На відміну від широкого поняття аспектиальності, категорія виду є семантичною категорією і має дві грами – “доконаний вид” (перфектив) і “недоконаний вид” (імперфектив). Недоконаний вид указує на тривалість, протяжність, лінійність дії або на найзагальнішу, неконкретизовану інформацію про дію. Навпаки, дієслова доконаного виду виражають результативну дію, переважно нетривалу [5].

Отже, вельми поширеною у романістиці є думка про те, що після втрати романськими мовами значень, які були виражені в латині протиставленням форм перфекту та інфекту, тобто видових значень, романські мови втратили засоби вираження категорії виду майже у всій дієслівній парадигмі. Перфект перестав означати здійсненність і почав означати минулу дію.

У сучасних романських мовах імперфект розглядається як форма, що виражає процес у протиставленні з формами простого минулого (або складного минулого), тобто як один із засобів вираження видової опозиції. Так Є.А. Реферовська,

характеризуючи імперфект і просте минуле, робить висновок, що відмінність між цими двома “часовими” формами суто видова [9].

А. Клюм розглянув окремо прості часові форми індикативу та, виявивши у них опозицію тривалість/нетривалість, показав, що вона реалізується тільки у плані минулого: простий минулий/імперфект. Далі, побудувавши ряди простих і відповідних складних форм часу, А. Клюм, слідом за Г.Гійомом, виділив більш загальну опозицію – завершеність/незавершеність, представлену в усіх трьох часових планах. У плані теперішнього це – протиставлення теперішній/складний минулий (*faccio/ho fatto*), у плані майбутнього: майбутній простий/предмайбутній (*faro/avro fatto*), у плані минулого: для двох часових форм – імперфекту та простого минулого відповідно плюсквамперфект/предминулий (*facevo/avevo fatto* та *feci/ebbi fatto*).

Простий минулий та імперфект опинилися разом в одному ряду форм стосовно опозиції завершеність/незавершеність, отже, протиставлення простий минулий/імперфект не повинно розглядатися як опозиція завершеність/незавершеність, а простий минулий має бути віднесений до форм нейтральних стосовно видової опозиції [18, с. 122].

Протиставленням не точкових і лінійних часів, а простих і складних часових форм, що виражають завершеність/незавершеність дії, визначається зміст категорії виду у романських мовах багатьма романістами. Е. Бенвеніст розглядає складний час як корелят у перфекті відповідного простого часу, а перфект – як клас складних форм, функція яких полягає у тому, щоб представляти дію як таку, що “здійснилася” по відношенню до моменту, що розглядається, а актуальну ситуацію – як наслідок цієї дії, заведеної у часі [2, с. 281].

Значення незавершеності дії перетворюється у сучасних мовах, з одного боку, у значення теперішнього часу, з іншого – одночасності з часовою віссю. Звідси прагнення до формування нових спеціальних форм, що підкреслюють тривалість.

У сучасній італійській мові дуже розповсюджені конструкції, що складаються з часової форми дієслова *stare* + *gerundii*. Ці конструкції познача-

ють дію, що знаходяться в самому процесі свого виконання:

Sto lavorando – теперішній час (ось, зараз, у цей момент я працюю).

Stavo lavorando – імперфект (я працював у той момент).

Однак, в італійській мові існує обмеження: дієслова, що виражають емоції, чуттєве сприйняття, фазові та деякі інші дієслова типу *sperare* (сподіватися), *supporre* (припускати), *ricordare* (згадувати), *vivere* (жити), *cominciare* (починати) у формах тривалого виду не зустрічаються.

У зв'язку з тим, що італійська тривала видова форма функціонально не є граматично контрастною, вона залишається лише варіантами форм простих часів (*sto scrivendo* та *scrivo* можуть варіюватися), тлумачення їх як граматичних форм виду викликає заперечення. В італійській граматиці немає граматичної відмінності між обома формами; проте на рівні семантики, мовець краще відчуває процес дії [12, с. 147–148].

Видається справедливим ствердження Ю.С. Маслова, який, спираючись на принципи і методи контрастивної аспектології, пише, що оскільки в різних мовах граматична категорія виду за своїм змістом інтерпретується по-різному, слід перш за все звертати увагу на риси семантико-функціональної схожості та відмінності, та не обов'язково в неслов'янських мовах, для яких вид не є специфічною граматичною категорією, шукати вираження доконаного чи недоконаного виду. Слід швидше шукати способи вираження аспективності, специфічні для мов [8, с. 168].

Мабуть, справедливий висновок німецького славіста про те, що в неслов'янських мовах дієслівний вид представляє собою не те, що неможливо виразити й абсолютно цим мовам чуже, а приклад своєрідного оформлення співвідношення лінгвістичного знака й означуваного, осмисленого тільки у межах висловленого та контексту [10, с. 11].

Таким чином, досліджуючи категорію виду як категорію, у змістовному плані універсальну, обов'язково пов'язану з різними способами представлення низки дії, не можна стверджувати, що ти-

пологічною рисою сучасної італійської мови є наявність граматичної категорії дієслівного виду. Відтінки виду розподіляються в різних формах минулого та майбутнього часів і в опозиції між простими та складними формами часу. Відсутність формально вираженої граматичної категорії виду в італійській мові компенсується різними засобами.

Дієслівний вид у системі італійського дієслова знаходить вираження лише у тісному зв'язку з іншими дієслівними категоріями. В італійській мові явища, пов'язані зі значенням виду, не завжди можна розглядати окремо від системи категоріальних форм часу, стану, поза зв'язком зі семантикою дієслова. Тому перспективою подальшого дослідження є *категорія часу*, яка також стосується якісного боку процесуальності дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова / Н.С. Авилова. – М. : Наука, 1976.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : УРСС, 2002. – 448 с.
3. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 255с.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В.Г. Гак. – Л. : Просвещение, 1977. – 286 с.
5. Дель Гаудио С. Аспектуальність в італійській та українській мовах [Електронний ресурс] / Дель Гаудио С. – Режим доступу : http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/189_193.pdf.
6. Илия Л.И. Очерки по грамматике современного французского языка / Л.И. Илия. – М. : Высш. школа, 1970. – 175 с.
7. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 213 с.
8. Маслов Ю.С. Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании / Ю.С. Маслов. – М. : Инстр. лит-ра, 1962. – 438 с.
9. Реферовская Е.А. Теоретическая грамматика современного французского языка / Е.А. Реферовская, А.К. Васильева. – Л. : Просвещение, 1973. – 430с.
10. Ружичка Р. К вопросу о существовании особых принципов и методов описания грамматической структуры славянских языков / Р. Ружичка // Грамматическое описание славянских языков. – М., 1974. – С. 11.
11. Серебренников Б.А. Сводимость языков мира, учет специфики каждого языка, предназначенность описания / Б.А. Серебренников // Принципы описания языков мира – М., 1976. – С. 13.
12. Степанов Г.В. Грамматика и семантика романских языков / [Г.В. Степанов, Е.М. Вольф, Л.И. Лухт, А.В. Супрун]. – М. : Наука, 1978. – 225 с.
13. Шевлякова М.В. Особливості втілення категорії виду в італійській мові [Електронний ресурс] / М.В. Шевлякова // Філологічні науки / 2. Риторика і стилістика. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_ENXXIV_2007/Philologia/21643.doc.htm.
14. Ярцева В.Н. Проблема универсалий и классификация языков / В.Н. Ярцева // Универсалии и типологические исследования. – М. : Наука, 1974.
15. Bertinetto P.M. Tempo aspetto e azione nel verbo italiano / P.M. Bertinetto. – Firenze : Accademia della Crusca, 1986. – 552 p.
16. Guillaume G. Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps / G. Guillaume – Paris : Champion, 1973.
17. Dardano M. Grammatica Italiana con nozioni di linguistica / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna, 2005.
18. Klum A. Verbe et adverbe / A. Klum. – Stocholm, Goteborg, Uppsala, 1961.